# OROL BO‘YI REGIONIDA TUPROQNING BIOLOGIK UNUMDORLIGINI OSHIRISH VA CHORVA MOLLARIGA OZUQABOP O‘SIMLIKLAR ETISHTIRISH

**Allanazarov Babaxan**

Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti Nukus filiali dotsentti

**Xojamuratova Gúlmira**

Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti Nukus filiali 1-kurs magistranti

**Elubaeva Raya**

Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti Nukus filiali 2-kurs talabasi

**Aytimbetov Asamatdiyn**

Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti Nukus filiali 2-kurs talabasi

**Annotatsiya:** Orol bo‘yi regionida tuproqning biologik unumdorligini oshirish va chorva mollariga ozuqabop o‘simliklar etishtirish haqida, shuningdek tuproqning turli darajada sho‘rlanishi to‘g’risida yozilgan.

**Kalit so‘zlari:** Qoraqalpog‘iston, sho‘rlanish, tuproq, ozuqa, mahsulot, maydon, suv.

**KIRISH:** Respublikamizning shimoliy zonalari bo‘lgan Qoraqalpog‘iston va Xorazm viloyatlariga tuproq sho‘rlanishi eng dolzarb muammolardan sanalib chunki sho‘rlanish barcha qishloq xo‘jalik ekinlarining unib chiqishidan o‘sish va rivojlanishlariga tasirini ko‘rsatib xosildorligini pasaytiruvchi omillardan biri bolib hisoblanadi.

**MAVZUNING DOLZARIBLIGI** Bizning Qoraqalpog‘iston sharoitidagi tuproq eritmasidagi tuzlar miqdori 5-6 g/l bolganda optimal miqdor hisoblanadi, agar

bu miqdor 10-12 g/l bolganda o‘simliklar guli zarar ko‘radi. 20-25 g/l bo‘lganda ko‘pchilik ekinlar nobut bo‘ladi. O‘zbekiston Respublikasida 4 mln ga yaqin maydon sug’oriladigan bolsa, shuning 60% ga yaqini maydondagi tuproqlar turli darajada sho‘rlanadi.

Sho‘rlanish Qoraqalpog‘iston Respublikasining qishloq xo‘jaligiga katta zarar ko‘rsatmoqda

Hozirgi kungacha sho‘rlanishga qarshi kurashning eng ommaviy usuli qishda yoki erta bahorda “sho‘rlanish” agromexanik tadbir hisoblandi.

Ammo bu usul muammoni uzil kesil hal qilmaydi. Chunki suvda eruvchi muzlar “sho‘rlanish” natijasida chuqurroq qatlamga cho‘kadi va vegetatsiya davrida yoki yer-osti suvining ko‘tarilishi natijasida yana tuproq yuzasiga ko‘tariladi, natijasida 2 lamchi sho‘rlanishlar sodir bo‘lishiga olib keladi.

Qoraqalpog‘iston Respublikasida ekologik Muhitni buzilayotganligi atmosferadagi chang to‘zonlarining paydo bo‘lishi iqlimning keskin o‘zgarish sabablari orol dengizining qurishi oqibatida yuzaga kelmoqda. Bu esa o‘z navbatida o‘simlik va hayvonot dunyosiga tasirini ko‘rsatmoqda.

Chorva mollari uchun zarur bo‘lgan ozuqabop o‘simliklarning himoyaviy tarkibi va hosildorligi ob-havo sharoitllari (harorat, yorug’lik, suv bilan ta’minlanishi, tuproq tarkibi) tasir ko‘rsatadi. Yoz davomida Respublikamizda harorat yuqori bo‘lishi faqat o‘tlar hosilini kamaytiribgina qolmay, ularning ozuqalik qiymatini ham pasaytirmoqda.

Bunday sharoitda o‘simliklarda poya ulishi ortib, barg ulishi kamayib yani kletchatka ko‘payib, to‘yimli moddalar miqdori ma’lum miqdorda kamayib ketmoqda.

Tuproq sharoitlari ham o‘simlik kimyoviy tarkibi va to‘yimliligiga ta’sir etadi. Unumdor, o‘g‘itlangan tuproqlarda o‘sgan o‘simlik yuqori hosil berish bilan birga unga to‘yimli moddalar miqdori ancha ko‘p boladi.

O‘simlikning barglari va poyasi to‘yimlilik jihatidan farq qiladi. Barglarda poyaga nisbatan protein 2-3 barobar ko‘p boladi. Barglar o‘simlikning eng to‘yimli qismi hisoblanadi.

Xo‘jaliklarda ozuqalar umumiy to‘yimliligining o‘lchov birligi shartli ozuqa birligi hisoblanadi. Ozuqa birligining standarti sifatida 1 kg suli va 0,6 kg kraxmalning toyimliligi qabul qilingan. Bundan tashqari, ozuqaning yuqori to‘yimli ekanligi undagi oqsil yoki hazm bo‘luvchi protein miqdori ham ko‘rsatiladi. Oqsillar odam va hayvonlar ovqatining muhim tarkibiy qismi hisoblanib sutning quruq moddasiga 40%, go‘shtga 60% va tuximda bundan ko‘pdir.

Hayvon ozuqasida oqsil qancha ko‘p bo‘lsa, uning mahsuldorligi shuncha yuqori bo‘ladi. Ozuqalardagi oqsilni o‘rnini uglevodlar, yog’lar yoki klechatka bosa olmaydi. Qoraqalpog‘istonda chorvachilikni rivojlantirishda va tuproq ekalogiyasini yaxshilashda dukkakli ekinlar ekish maqsadga muvofiqdir.

Sababi uning donida 20-30% oqsillar bo‘lishi, uning tarkibida qimmatbaho almashilmaydigan aminokislotalar hayvonlar organizmida yetarli miqdorda hosil bo‘maydi bularga: lizin, triptofan, gistidin, fenolalamin, leysin, izoleysin, treonin, meteonin, valin, sistin, arginim va boshqa bu ekin turida mavjudir. Yuqoridagi aminokislotalar miqdori Qoraqalpog‘istonda dukkakli ekinlarda janubiy zonalarga solishtirganda quriq modda miqdori kamayib boradi. Bu esa bir qancha ekalogik faktorlar ta’sirida vujudga kelmoqda. Don- dukkakli ekinlardagi oqsil miqdori uning naviga, tuproq iqlimi sharoitiga va yetishtirilish texnalogiyasiga bog’liq. Hozirgi vaqtda mamlakatlarda oqsil miqdori juda muhim bo‘lib qoldi. Chunki mollarning 1-oziq birligidagi hazm bo‘ladigan oqsil 105-110 gr o‘rniga 80-85 gr tashkil qilmoqda xolos.

Oqsillarning yetishmovchiligi oqsil ko‘p sarflanishiga olib kelmoqda va chorva mahsuldorligining ko‘payishiga to‘sqinlik qilmoqda.

Oqsil yetishmovchiligining don-dukkakli ekinlar maydonini kengaytirish hosilni oshirish bilan hal qilish mumkin.

Qoraqalpog‘istonda dukkali ekinlarni ko‘paytirish sanoatni rivojlantirishga urug’idan fermerlar, dorivorlar, kazein, kley plastmassalar olinishini va hashoratlarga qarshi qo‘llashda ishlatiladigan moddalar tayyorlashda, don- dukkakli ekinlar tuproqni organik moddalar va biologik azot bilan boyitadi, ayrimlari (lyupin, no‘xat, xashaki dukkaklar) qiyin eriydigan fosfatlarni oson eriydigan holatga aylantiradi.

Ularning bu xususiyatlari Orol bo‘yi regionida yerning biologik unumdorligini oshiradi. Ularning ildizlaridagi tugunaklarda yashaydigan tugunak bakteriyalar yordamida atmosferadagi azotni o‘zlashtirib olib yerni boyitadi. Bundan tashqari, ayrim don-dukkakli ekinlar( soya, xashaki dukkadoshlar, mahalliy no‘xat) qator oralig’i ishlatiladigan ekinlar qatoriga kiradi. Shuning uchun ham ekinlar g‘alla, texnik, moyli va boshqa ekinlar uri g‘i yaxshi o‘tmishdosh hisoblanadi.

**XULOSA**

1.Yoz davomida Respublikamizda harorat yuqori bo‘lishi faqat o‘tlar hosilini kamaytiribgina qolmay, ularning ozuqalik qiymatini ham pasaytirmoqda.

2.Chunki mollarning bir-oziq birligidagi hazm bo‘ladigan oqsil 105-110 gr o‘rniga 75-80 gr tashkil qilmoqda bu esa mahsulot kamayishiga sabab bolmoqda.

**Foydalanilgan adabiyotlar**:

1. “Dala tajribalarini utkazish uslublari” – Toshkent 2007.

2. P.V.Protasov, F.K.Kodirxojaev – “Paxtachilikda ug‘itlardan foydalanish” – Toshkent 1981.

3. E.I.CHembarisov, B.A.Baxriddinov – “Osobennosti vliyaniya orosheniya na mineralizatsiya rechnых vod basseyna Amudari” – Nukus 1998.

4. R.Steynier, E.Edelberg, Dj.Ingrem – “Mir Mikrobov” – Moskva 1979.